

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA PSIXOLOGIK RIVOJLANISH VA SOG'LOM MUHIT

Nomozova Mohinur Sherali qizi

Xalqaro Innovatsion universitet talabasi, magistr. Qarshi shahar 12-MTM psixologi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim muassasalarida (MTM) bolalarning psixologik rivojlanishi va sog'lom muhitni ta'minlash bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim masalalaridan biridir. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning ruhiy rivojlanishini shakllantirishda atrof-muhitning roli, psixologik xizmatning ahamiyati va sog'lom psixologik iqlimni yaratish yo'llarini o'rganadi. Maqolada bolalarning emotsional, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Xususan, oila, tarbiyachilar va muassasa muhitining o'zaro ta'siri, shuningdek, psixologik diagnostika, tuzatish va maslahat berish usullari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sog'lom muhit bolalarning o'zini erkin his qilishiga, o'z fikrlarini bildirishiga va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratadi. Tadqiqot ishi MTM rahbarlari, tarbiyachilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi, bu esa bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi. Ushbu mavzu O'zbekistonning milliy ta'lim siyosati doirasida dolzarb bo'lib, xalqaro tajribalarni qo'llash orqali tizimni takomillashtirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, psixologik rivojlanish, sog'lom muhit, psixologik xizmat, emotsional rivojlanish, kognitiv ko'nikmalar, ijtimoiy-psixologik iqlim, tarbiyaviy muhit, xalqaro tajriba, O'zbekiston ta'lim tizimi.

Kirish.

Maktabgacha yosh – bolalarning hayotida eng muhim davr bo'lib, bu vaqtda ularning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishi asoslari qo'yiladi. Bolalar bog'chasi yoki MTMda yaratilgan muhit bolalarning kelajakdagi shaxsiyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Sog'lom psixologik muhit bolalarga o'zlarini xavfsiz his qilish, yangi ko'nikmalarni o'rganish va boshqalar bilan muloqot qilish imkoniyatini beradi. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Ilk qadam" davlat dasturi bu masalaga katta e'tibor qaratadi, chunki bolalarning psixologik rivojlanishi milliy taraqqiyotning asosidir.

Xalqaro miqyosda, UNESCO va WHO kabi tashkilotlar maktabgacha ta'limda psixologik muhitni rivojlantirishni ta'kidlaydi. Masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida bolalarning emotsional rivojlanishi uchun maxsus dasturlar mavjud bo'lib, ular bolalarning stress va xavotirlarini kamaytirishga qaratilgan.

Asosiy qism. Psixologik rivojlanish bu bolalarning emotsional, kognitiv va ijtimoiy jihatdan o'sishi jarayoni bo'lib, bu davrda bolalar dunyoni o'rganish, hissiyotlarni boshqarish va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. O'zbek olimi O.A. Shukurullayevning fikricha, MTMda psixologik rivojlanishni ta'minlash uchun diagnostika, tuzatish va maslahat berish kabi xizmatlar zarur. Bolalar, ota-onalar va tarbiyachilar o'rtasidagi munosabatlar bu jarayonning asosiy qismi hisoblanadi.

Xalqaro nazariyada, Urie Bronfenbrennening ekologik tizimlar nazariyasi muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, bolalarning rivojlanishiga oila, maktab va jamiyat ta'sir etadi. Masalan, bolalarning birinchi 5 yilida miya rivojlanishi tez bo'lib, atrof-muhitning sifati ularning kelajakdagi salomatligiga ta'sir qiladi. Bolalarning emotsional rivojlanishi uchun o'yin va muloqot muhim, chunki ular orqali bolalar hissiyotlarni ifodalashni o'rganadi.

O'zbekistonda "Ilk qadam" dasturi bolalarning jismoniy, ijtimoiy-hissiy va kognitiv rivojlanishini belgilaydi. Bu dasturga muvofiq, 6-7 yoshli bola o'z hissiyotlarini boshqarishi

va boshqalar bilan muloqot qilishi kerak. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, past ijtimoiy-iqtisodiy holatdagi bolalarda emotsional muammolar ko'proq uchraydi, ammo yaxshi ota-ona munosabatlari bu xavfni kamaytiradi. Ya'ni bolaning ota-onasi o'z farzandi bilan yaxshi munosabat o'rnatish juda muhim va birlamchi omil ham sanaladi.

Sog'lom muhit – bolalarning ruhiy va jismoniy salomatligini ta'minlaydigan sharoitlar majmuasi. MTMda sog'lom psixologik muhit bolalarning o'zini erkin his qilishiga yordam beradi. Bu muhitda bolalar o'z fikrlarini bildirishi, xatolardan qo'rqqanligi kerak. Masalan, ekologik va ijtimoiy nosozliklar bolalarning salomatligiga ta'sir qiladi, shuning uchun muntazam jismoniy mashqlar va sog'lom turmush tarzi zarur. Shuningdek, atrof-muhit bolalarning miya rivojlanishiga ta'sir etadi. Masalan, stress va salbiy muhit bolalarning emotsional muammolarini kuchaytiradi, ammo qo'llab-quvvatlovchi muhit ularni mustahkamlaydi. Yaxshi ta'lim muhiti bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishini yaxshilaydi. Bolalarning birinchi yillarida yaxshi munosabatlar va xavfsiz muhit ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos bo'ladi. MTMlarda yozgi sog'lomlashtirish dasturlari bolalarning rivojlanishini yaxshilaydi, bu esa ekologik va psixologik omillarni hisobga oladi. Hozirda juda rivojlanib kelayotgan montessori usuli bolalarning emotsional mustaqilligini rivojlantiradi, chunki u bola-markazli muhitga asoslangan holda shakllantirilgan. MTMlarda psixologik xizmat bolalarning rivojlanishini kuzatish, muammolarni erta aniqlash va tuzatish uchun zarur. Psixologlar jamoa ijtimoiy-psixologik iqlimini baholay olishi va doimiy tarbiyachilarga maslahatlar berib borishi birlamchidir. Bundan tashqari psixologik xizmat bolalarning emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, bolalarning hissiyotlarni boshqarish ko'nikmalari o'yin orqali rivojlantiriladi. Bolalarning kognitiv sohalari rivojlanishi psixologik jihatdan o'rganilishi kerak, chunki bu ularning intellektual o'sishiga ta'sir etadi. Bola uchun u rivojlanayotgan muhit ikkinchi darajali emas ekanligini doimo yodda saqlashimiz kerak. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bolalarning psixologik rivojlanishiga atrof-muhitning ta'siri katta. Masalan, salbiy muhit bolalarning emotsional muammolarini kuchaytiradi, ammo qo'llab-

quvvatlovchi munosabatlar ularni kamaytiradi. Montessori dasturlari bolalarning mustaqilligini rivojlantiradi. MTMlardagi kreativ yondashuvlar muhitni yaxshilaydi. Bolalarning sog'lom turmush tarzi shakllantirilishi uchun integratsiyalashgan darslar zarur. Xalqaro va mahalliy manbalarni taqqoslaganda, O'zbekiston tajribasi xalqaro standartlarga mos keladi, ammo psixologik xizmatni kengaytirish kerak.

MTMda sog'lom muhit yaratish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi: tarbiyachilarni o'qitish

Ota-onalar bilan hamkorlik

Bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish.

O'yin yoki mashg'ulotlar davomida o'yin materiallarini murakkablashtirish bolalarning kognitiv rivojlanishini yaxshilaydi. Bolalar uchun yozgi dasturlar va psixologik konsiliumlarni kengaytirish zarur. Bolalarning emotsional rivojlanishi uchun ota-onalar bilan suhbatlar va mantiqiy o'yinlar tavsiya etiladi. Bu usullar bolalarning mustaqilligini va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik rivojlanish va sog'lom muhit bolalarning har tomonlama o'sishining asosidir. O'zbekiston va xalqaro manbalarga asoslanib, muhitning roli katta ekanligi aniqlandi. Sog'lom psixologik iqlim bolalarning emotsional mustahkamligini ta'minlaydi va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratadi. MTM rahbarlari va tarbiyachilar psixologik xizmatni takomillashtirish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish va xalqaro tajribalarni qo'llash orqali bu masalani hal etishi mumkin. Ushbu yondashuv O'zbekiston ta'lim tizimini yanada rivojlantiradi va bolalarning sog'lom avlod bo'lib yetishishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son qarori (08.05.2019). O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-4327235> (MTM tizimining rivojlanishi va sog'lom muhit masalalari).
2. "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan nashr). O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi, Toshkent, 2018–2022. (Bolaning jismoniy, ijtimoiy-hissiy, kognitiv va ijodiy rivojlanishiga oid davlat talablari; UNICEF yordami bilan ishlab chiqilgan). Yuklab olish:
<https://www.unicef.org/uzbekistan/media/5686/file/Ilk%20Qadam%20Uzbek.pdf>
3. Jalilova S.X., Aripova S.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Faylasuflar nashriyoti, 2013. – 496 b. (Umumiy psixologiya asoslari, bola psixik jarayonlari va rivojlanish qonuniyatlari).
4. Nishanova Z.T., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
5. Urazbayeva D., Kalandarova M., Bekchanov X., Axmedova G. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Ilm va fan nashriyoti, 2024. – 176 b.
6. Shukurullayev O.A. Maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni ta'minlash va psixologik xizmat sohasini takomillashtirish yo'llari // Ilmiy maqola (CyberLeninka va boshqa platformalarda mavjud), 2021.
7. Ziyoev O.T. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ustivor vazifalari // CyberLeninka, 2024.